

В'ЯЗНИЦЯ В УКРАЇНІ У ХХІ СТОЛІТТІ (ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-2>

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Богатирьов А. І.

*доктор юридичних наук,
прокурор Козелецької окружної прокуратури Чернігівської області
м. Чернігів, Україна*

Сьогодні на Пенітенціарному форумі мова йде про «В'язницю в Україні у ХХІ столітті». Чи може така в'язниця розглядатися як місце несвободи?. Чи її варто розглядати, як місце позбавлення волі? Про це варто говорити, оскільки серед вітчизняних вчених немає єдиної думки щодо розуміння того, що таке місця несвободи Державної кримінально-виконавчої служби (далі ДКВС України).

До таких місць в Україні традиційно вчені відносять установи ДКВС України: виправні та виховні колонії, виправні центри, слідчі ізолятори. І дійсно, засуджені, які відбувають кримінальне покарання в місцях несвободи – це особи, які не завласним бажанням і не проти своєї волі, втратили свій побут, режим та зв'язок із зовнішнім світом. Вони вчинили кримінальне правопорушення, а тому держава вимушена була їх ізолювати від суспільства на той строк, який визначено у вирокі суду.

Оскільки режим відбування покарання у в'язниці суворо регламентований національним законодавством, то його критерії варто віднести до місць несвободи. В'язниця також є об'єктом контролю і нагляду з боку Міністерства юстиції України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокуратури, незалежного моніторингу, а це в свою чергу говорить, проте, що такі місця потребують особливої уваги.

Отож, постає питання. За якими ознаками можна визначити, що в'язниця де відбувають покарання засуджені є місцем несвободи?. Відповідь на це запитання, на перший погляд, проста. Місця несвободи – це місця де людину за вчинене кримінальне правопорушення тимчасово або довічно ізолювали. Після вироку в законну

силу засуджений утримується в установі виконання покарання (виховна або виправна колонія, виправний центр, слідчий ізолятор) під охороною ДКВС України.

А з іншого боку, українське суспільство є свідком неприємних відкриттів, пов'язаних із тим, наскільки часом складна ситуація має місце у вітчизняних в'язницях ДКВС України. До речі, службові розслідування Міністерства юстиції України, розслідування журналістів і громадських активістів демонструють, що у в'язницях ДКВС України мають місце факти катування, насильства й неналежного поводження із засудженими під час відбування покарання, ненадання медичної допомоги, не належне матеріально-побутове забезпечення тощо.

І це при тому, що такі в'язниці підлягають постійному моніторингу з боку низки державних та не державних інститутів. Варто зазначити, що у вітчизній кримінально-виконавчій науці склалася практика розглядати не місця несвободи, а традиційно використовувати термін «місця позбавлення волі».

На наш погляд, це пов'язано з тим, що вітчизняний законодавець у ст. 63 Кримінального кодексу України, передбачив правову норму за якою позбавлення волі розглядається, як вид покарання. І як вид, з який засуджений проходить ізоляцію на певний строк в приміщенні кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Відповідно, в'язниця, де засудженні відбувають саме цей вид покарання можна розглядати, як місця несвободи. Поряд з тим, щоб зрозуміти сутність цих двох термінів ми звернулися до норм процесуального права – Кримінального процесуального кодексу України. Так, ст. 183 КПК України передбачає особливості застосування такого запобіжного заходу, як тримання під вартою.

Тобто, тримання під вартою (арешт) – це винятковий запобіжний захід, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України.

Отож, термін «місця несвободи», який є не зовсім звичним для сучасної практики кримінальної юстиції, але дуже зручним для швидкого виокремлення предмета обговорення, а саме коли йдеться про моніторинг таких місць на предмет запобігання неналежному поводженню із затриманими або засудженими та покаранню.

Сім років тому, 21 липня 2006 року, держава Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ОРСАТ), чим зобов'язала себе створити національний превентивний механізм (НПМ) – незалежний орган,

спрямований на моніторинг місць несвободи та протидію тортурам і жорстокому поводженню.

2 жовтня 2012 року Верховною Радою України були внесені зміни до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», які закріпили за Омбудсменом функції НПМ. Згідно закону, у Секретаріаті Уповноваженого був утворений окремий структурний підрозділ з питань недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання – Департамент з питань реалізації НПМ в Україні.

Завдяки діяльності даного департаменту та щорічні перевірки в'язниць ДКВС України показують, що серед порушень виконання/відбування покарань в місцях несвободи варто виділити:

1) порушення адміністрацією місць несвободи правил техніки безпеки та норм протипожежної безпеки;

2) недотримання норми площі в камері для однієї, взятої під варту особи, яка в окремих камерах менша 4 м² для засуджених та 2,5 м² для ув'язнених осіб;

3) не забезпеченість приміщень належним штучним освітленням;

4) розташування спальних місць впритул одне до одного тощо [3].

Отже, використання словосполучення «місця несвободи» ДКВС України більш виправдане та відповідає змістовному значенню терміна. Це обумовлено насамперед тим, що кримінальні правопорушення, що вчиняються в установах виконання/відбування покарань ДКВС України, цілеспрямовано зосереджені на досягненні власних цілей, які і є їхньою відмінною ознакою від інших кримінальних правопорушень [4, с. 53].

Література:

1. Кримінально процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 10.10.2023 р.)

2. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 10. 10. 2023 р.)

3. Місця несвободи в Україні / Кол. авт. Х.: «ХІСД», 2013. 224 с.

4. Пенітенціарна кримінологія: підручник / І.Г. Богатирьов, А.В. Боровик, О.М. Джу́жа та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с. С. 53.